◊ Mikuska Judit

Semmi kis életek semmi kis történetei

Papp Sándor Zsigmond: *Semmi kis életek.* Erdélyi történet.
Libri Kiadó, Budapest, 2011

Félelemmel, ugyanakkor azonban kíváncsisággal vesz az ember a kezébe egy diktatúrás regényt. „Mégis, nem lehetett nem odanézni, nem belebámulni tátott szájjal a pusztulás vigyorgó arcába, mert épp elviselhetetlenségében rejtegetett valamit..." (12)

De ha az elején fél is az ember, megkönnyebbüléssel veszi tudomásul olvasás közben, hogy a diktatúra itt csak háttér lesz, egy tájkép, amely előtt talán hangsúlyosabban történhetnek az egyébként hangsúlytalan semmi kis emberek semmi kis életei. Csak történnek. Nincs világmegváltás, és nincsenek heroikus figurák. A szereplők szürkék és kopottak, akár a könyv borítója, néha még a szagukat is érezzük. Se jók, se rosszak – mint amilyenek az emberek általában.

„Nem egy ember, hanem egy hely történetét szeretném elmondani" – így kezdődik a mottóként választott André Gide-idézet. S habár a külső borító is arról árulkodik, hogy egy kopottas, omladozó lakóház lesz a kulcsfontosságú elem a regényben, a másodikként idézett mottó megcáfolja a hely egyeduralmát: „Szerettem volna látni, vajon ki az. De mindent elborított a sűrű sötétség. Pedig valaki járt ott. Valami láthatatlan kéz könnyedén kihúzta a tőrt a szívemből. A szájamat újra elöntötte a vérhullám. S ezután végképp elmerültem a nemlétezés sötétjébe" (Akutagava Rjúnoszuke).

A két mottó tökéletesen eleget tesz funkciójának: még mielőtt belevetnénk magunkat az olvasásba, felkészít és előrevetít, megtudjuk, mire számíthatunk. Felvázolja a regény jelentős szervezőelemeit: a helyszínt, a láthatatlanságot-névtelenséget, a lét és a nemlét közötti határsávot.

Omladozó lakóépület a külső borítón, olyan romos és kopottas, mint a cím által jelölt *Semmi kis életek*. Eldöntetlen kérdés marad a regény elolva-

sása után is, hogy most akkor a házról vagy az emberekről szólt valójában a történet. Talán egyikről se és talán mindkettőről mégis. Az élettelen válik élővé (hiszen a ház túlél mindent), s az életek csak mint mellékes tényezők vannak jelen (a lakók folyton cserélődnek: elköltöznek, meghalnak, elrepülnek).

A regény fő színtere tehát egy négyemeletes bérház, valamikor a diktatúra idején, Romániában, egy határ közeli kisvárosban. Az ország és a város felcserélhető, a diktatúra ideje sem túl konkrét és elmozdíthatatlan, a történetek tulajdonképpen bárhol és bármikor játszódhatnának. És mégsem.

Két dolog fűzi egybe a történetek sorát: az egyik maga a ház, azon is belül a ház egyik lakása; a másik pedig egy többszörösen elbeszélt történet, a disszidálási kísérlet.

A regény négy könyvből, tulajdonképpen négy különböző történetből szerveződik és alkot egyre többet elmondó, a teljességet viszont kizáró történetelbeszélést, hiszen a negyedik könyv az első háromhoz képest csonkának tekinthető mind terjedelmileg, mind a cselekmény kibontottsága szempontjából. Az utolsó könyv mintha csak folytatni szeretné az elkezdett sort, fő funkciója csupán az utalás a végeérhetetlen történetre. Az első háromhoz képest szerkesztésmódbeli eltérés is észlelhető: itt szinte kizárólag dialógusos a forma, a mondatok egyszerűbbek és tömörebbek, mintha időben közelebb lennénk a regényolvasók „mostjához", a felgyorsult ritmusú életéhez.

Az újból és újból elmesélt disszidálási kísérlet főszereplője szinte alig van jelen a regényben. Minden történetből más és más részletet tudunk meg, mindig más perspektívából kap megvilágítást az a bizonyos este, csupán a disszidáló szemszöge az, amely rejtve marad. A regény e jelentős kulcsszereplőjéről alig tudunk meg valamit.

„– Hogy hívják? – kotyogott közbe Trufa.

– Valami Balázsnak. Schiffer – nézett a papírjára Zmeura.

– Akkor most magyar vagy sváb?

– Nem mindegy?" (174)

Nem derül ki a nemzetisége, de végső soron nem is lényeges tényező, mint ahogy a neve is elkopik majd idővel. Eszter már „az elfelejtett nevű férfi"-ról beszél, amikor a disszidáló férfit véli felfedezni a szomszédos ház egyik lakójában, akiről azt sem hitte, hogy él egyáltalán (tulajdonképpen nem derül ki, hogy valóban azonos-e a két személy, hiszen az előző két könyv fejezeteiben a disszidáló haláláról értesülhetünk, viszont a koporsót senki sem nyitja föl, hogy ténylegesen kiderüljön, embert temetnek-e, nem pedig egy bádogdobozt). „A nevére viszont már egyáltalán nem em-

lékezett. Talán egyszer szólította a keresztnevén a házigazda, de az szinte azonnal felszívódott a hangfalak zaja között. [...] A legvalószínűbbeket azért felírta egy papírlapra. Például a Mártont, mert talán ez illett hozzá a legjobban, utána a Balázst és a Lászlót, mert ez a kettő jutott leggyakrabban eszébe, ha rágondolt, és végül a Károlyt, mert álmában mindig így mutatkozott be" (358).

A továbbiakban pedig következetesen „Márton vagy Balázs"-ként említi a férfit, a vagylagos megnevezéssel utalva arra, hogy valójában mit sem jelentenek a nevek, teljesen mindegy, hogyan is hívják az embert, sokkal jelentősebb az emlék, amely az agyba kitörölhetetlenül beleég, és nem kopik és foszlik, mint a nevek nyakba akasztható cédulája.

De nem csak Balázs válik névtelenné, az összes szereplő név nélküli lényegtelen és értelmetlen elem: felcserélhető és helyettesíthető része csak az egész masszának, sőt, talán ha hirtelen megszűnne sem hiányozna, a rendszer ugyanolyan ritmusban és természetességgel folytatódna nélküle is tovább.

Az emberek érzik ezt a semmisséget, a jelentéktelen szerepüket, azt, hogy helyettesíthetőek, mert mindig ott van a műanyag az igazi pótlására, még egy ilyen szegény országban is (vagy talán itt főleg). Tudatában van-

nak semmi kis életüknek, de szembenézni nem mernek vele: „[a] vakolat, a téglákban rekedt idő, a salétrom beléjük ette magát, csontig csupaszította őket, s amit helyére növesztett, már nem az ő húsuk volt többé. Csak valami megtévesztő műanyag. Ezért is néztek ritkábban tükörbe, mert féltek, igen, attól rettegtek, hogy nem az ő arcuk néz vissza" (21).

A tükör, mint az önmagunkkal való azonosságunk felismerésének eszköze, a későbbi fejezetekben is igen fontos szerepet kap. Félelmetesebb dolog ez a szembenézés, mint a háttérben zajló politikai események. „Hogy mit fog mutatni majd az a tükör, ha az elmúlt néhány napot letörlik róla. Már ha valakinek lesz hozzá ereje. Mert belehelni még csak-csak, arra sok példa van errefelé. De törölni… Ahhoz akarat kell, bátorság. De vajon felismeri majd önmagát? Vagy valaki más lesz az arca helyén?" (299)

A névtelenség, mint lét előtti és léten túli állapot határozza meg az embert, ebből a szempontból az elfelejtett nevű férfi mint a létből kitaszított jelenik meg, és Eszter ha nem is öli meg a férfit, valahol már nem létezővé tette a nevétől való megfosztással.

A névtörlés ellentéteként megjelenik ugyanakkor a névadás is: „Rot. És nem ez az igazi neve. Csak én hívom így" (268). A névadó intim közelségbe helyezi a megnevesítettet, és ahogyan a névtelenséggel megfosztja az egyik személyt az élettől, itt egy pluszélettel ruházza fel a másikat.

Szagok uralják a regény jelzőrendszerét. A megtapasztalásnak ez az alapvető formája, a szaglással történő ismeretszerzés nem csupán az emberekről alkotott képek alakításában lesz jelentős, az országnak, a háznak, a szabadságnak, a csendnek is szaga van (ritkán illata). „Márta haja, nyaka, a pórusok finom kráterei az első naptól ugyanazt a szagot árasztották, ugyanazt a parfümöt szórták szét: a penész kikerülhetetlen illatát" (32). – állapítja meg a kiábrándult férj a házasság egyre keserűbbnek látszó folyamában, s a szagok ellen más szagokkal próbál harcolni: „Ameddig csak lehetett, hazudott szovjet kölnivel, neccharisnyával, céltalan sétákkal a folyó melletti lugasban, vagy azzal, hogy rászokott a dohányzásra. Hiszen nincs olyan dolog, ami ne lenne kívánatosabb a füstben […]. A célját végül is elérte: ugyanolyan ocsmány szaga lett mindennek" (32).

A negyedik és egyben zárórésze a regénynek több szempontból is jelentős. Felvázolja a ház és a benne megforduló emberek történetét, hitek és tévhitek bonyolult kavalkádját. Elmossa a valós eseményeket, tényleg csupán egy törékeny és képlékeny váz marad az egész eddigi elbeszélés. A múltat el lehet hazudni („Itt emberemlékezet óta nem történt semmilyen erőszakos cselekmény", 395), és még ha átlátszik is a hazugság szövetén valami, akkor sem fontos törődni vele („– Vagy nem akarnak emlékezni – mondta végül. / – Senki sem akar magának problémát", 395). Egyvalami

viszont megmásíthatatlanul átérzik a szavakon, a falakat átitató penészszag: „megpaskolta a falat. Nem kellett volna. A dohos szag egész nap megtapadt a tenyerében" (396).

Ez az, ami a zárófejezetben mégis a lezárhatatlanságra utal, innen lehet tudni azt, hogy ez a regény sosem fejeződik be, ha az oldalak el is fogynak, ameddig a ház áll, addig a falak ugyanazt a szagot fogják árasztani. És bár felvetődik a felejtésnek és a folyamatosságnak a megbontási lehetősége, mégis, csupán próbálkozásnak jó mindez, még ha a falak leomlanak, a föld akkor is megmarad. „Mert ha azzal kezdik, hogy a nagy felfordulásban ledózerolnak mindent, de tényleg mindent, amire csak rákényszerítették ezt a várost, […] akkor annak a helyén mára már kisarjadhatott volna valami. […] De persze próbálkoznak" (264).

Papp Sándor Zsigmond regényének nyelvezete rendkívül sokszínű. Néha úgy tűnik, mintha nem is prózát olvasnánk, sokkal inkább egy verseskötet érzését kelti a szöveg. Ki is próbáltam: sorokra és versszakokra tördeltem egy bekezdésrészletet. És működik a szöveg versként is:

„Kormos, szennyes szürke volt akkoriban a város.
Mintha évekig nem esett volna az eső,
nem söpörte volna ki semmi
a járdákra ragadt piszkot,
csak újabb és újabb
rétegek rakódtak volna a többire,
a rosszkedv mozdíthatatlan guanója.

Az ég foltos kupolája épphogy megtűrte a napot,
s valami addig rendezgette,
tologatta odafönt a kósza fellegeket,
amíg egyetlen szürke tömbbé nem állnak össze.

Nappal is úgy kellett botorkálni az utcákon,
mintha elfüggönyözött szobákban keresgélnék
az egykor volt bútorokat.

A fehér, ropogós köpeny minden volt,
amiről a város álmodhatott.
A remény, hogy megint lesz itt valami,
ami hasonlít az élethez.

Ismét becsülete lesz a korzónak,
álmos délutánoknak,
kártyapartinak és színházi prömiernek.

Édes felelőtlenség lesz folyton mással hálni,
és az éhséget is legfennebb orvos írhatja fel
fölös kilók ellenében" (39., tördelés: M. J.).

Egy nagyregény számos lehetőséget ad az írójának (és persze olvasójának is), ez a verssé tördelés csupán egy kísérlet volt arra, hogy a lírai vonulatát szemléltesse a szövegnek az egyébként igen sok műnemi-műfaji vonást ötvöző műben.

„Írni, jegyezte le az első hónap végén, annyi, mint feloldozni önmagunk, és másokra ruházni az emlékezés terheit" (49). A rögzítés mint a megőrzés és egyben a felejtés eszköze az egész regényen végigvonul. A preparáláshoz hasonlít ez: „Csak kitűzni, mint egy bogarat" (52); „…úgy bánt velük, ismerősökkel, szomszédokkal, mintha ritka növényeket préselne a lexikonok lapjai közé" (49). Ugyanilyen preparátumbeli kimerevítettséget kölcsönöz a tó is mindennek, amit elnyel: „…a tóban semmi sem bomlik le, nem lepi be az iszap és nem morzsolja szét az idő. Minden ugyanúgy marad, ahogy elsüllyedt. […] Már egy egész város lehet a tó alján…" (169).

A megőrzés fontos kelléke a fénykép, amely szintén egy pillanatot tesz mozdulatlanná és el nem múlóvá („akár egy jól sikerült fényképen, minden mozdulat félbemaradt", 387). Rögzít, hogy aztán el lehessen felejteni mindent.

A harmadik könyvben filmet forgatnak a németek a házban a múltról. Visszaemlékezésre késztetik a kamera elé állókat, akik a felejtésen dolgoztak mindeddig. Felidézés és rögzítés. De sosem feloldozás. Erről szólnak a semmi kis emberek történetei. „Ismétlődő szereposztással, a taps lehetősége nélkül, egy felvonásban, mert így nem szökdösnek haza a nézők a szünetben" (389).